નામઃ- છાંગા ભવદીપ ભરતભાઈ

સેમઃ- 1

રોલ.નં:- 306

વિષય : COC- Banking and Fiance

કોડ:- 101

PRN no:- COC2025306

સહી -

પ્રશ્ન-૧ બેંક નો અર્થ આપી બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો.

બેંક એટલે એવી સંસ્થા છે જે નાણા અને તેના વિકલ્પો તથા નાણાં સંબંધિત અન્ય સેવાઓ પૂરી પાડે છે. નાણાકીય મધ્યસ્થી તરીકેની ભૂમિકામાં બેંક થાપણો સ્વીકારે છે અને લોન આપે છે. તે થાપણો આકર્ષવા અને સેવા આપવાના ધ્યેય અને ઉધાર લેનારાઓ પાસેથી વસૂલવામાં આવતા વ્યાજ દ્વારા અથવા નફો મેળવે છે.

ઘણી બેંકો નાણાકીય વ્યવસ્થાપન અને મ્યુચ્યુઅલ ફંડ અને ક્રેડિટ કાર્ડ જેવા ઉત્પાદનો વ્યવહારીયા પણ નાણા તરીકે સેવા આપે છે. એટલે કે ચૂકવણી અને વિનિમયના સામાન્ય રીતે સ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે.

- ભારતના પરિપ્રેક્ષ્યમાં બેન્ક એટલે શું ?

- ભારતમાં બેંકિંગનું નિયમનું બેકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ ૧૯૪૯ હેઠળ થાય છે. આ કાયદામાં બેંક અને બેંકિંગની વ્યાખ્યા આપે ચુક્ષ્ય આપવામાં આવી છે.

- બેંકિંગની વ્યાખ્યા (સેક્શન ૫(b)):

બેંકિંગ એટલે "લોકો પાસેથી નાણાની થાપણો સ્વીકારવી જેનો ઉપયોગ ધિરાણ (લોન) આપવા અથવા રોકાણ માટે થાય, અને જે થાપણો માંગણી પર

અથવા અન્ય રીતે પરત ચૂકવી શકાય અને ચેક, ડ્રાફ્ટ ઓર્ડર અથવા અન્ય રીતે ઉપાડી શકાય." આ વ્યાખ્યા બેંકની પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે થાપણ સ્વીકારવી અને ધિરાણ આપવાનો છે.

- **બેંકિંગ કંપની સેક્શન 5(b)):**

બેંકિંગ કંપની એટલે એવી કંપની કે જે બેંકિંગનો વ્યવસાય કરે છે એટલે ત્યાસમાં બેંકિંગની વ્યાખ્યા પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન હોય કે ઉપરથી વ્યાખ્યા.

- **શેડ્યુલ્ડ બેંક:**

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) એક્ટ 1934 ની બીજી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ બેંકોને શેડ્યુલ્ડ બેંક કહેવાય છે. આ બેંકોમાં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા નેશનલાઇઝ્ડ બેંકો, ખાનગી બેંકો, વિદેશી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોનો સમાવેશ થાય છે.

- **નોંધ:**

બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ 1949 માં "બેંકર" શબ્દની સીધી વ્યાખ્યા આપવામાં નથી પરંતુ બેંકિંગની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા બેંકરની ભૂમિકા સમજાવવામાં આવે છે.

બેંકના વિવિધ પ્રકારો :

બેંકના વિવિધ પ્રકારો નીચે મુજબ છે.

1 કેન્દ્રીય બેંક
2 વાણિજ્ય બેંકો
3 સહકારી બેંકો
4 પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો (RRBS)
5 વિકાસ બેંકો
6 વિદેશી બેંકો
7 વિશેષિત બેંકો

બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો :

1. વાણિજ્યક બેન્ક :

વાણિજ્યક બેંક એ એક પ્રકારની નાણાકિય સંસ્થા છે જે સામાન્ય લોકો માટે નાણા જમા કરવા અને ઉપાડવા રોકાણ માટે લોન આપવા અને આવી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત તમામ કામગીરી કરે છે. આ બેંકો નફો કરતી સંસ્થાઓ છે એન ફક્ત નફો કરાવવા માટે જ વ્યવસ્થા કરે છે.

વાણિજ્યક બેંકના બે મુખ્ય લક્ષણો છે. ધિરાણ અને ઉધાર બેંક થાપણો મેળવે છે અને વ્યાજ (નફો) મેળવવા માટે વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સને નાણાં આપે છે. બેંક થાપણધારીને જે વ્યાજ દર આપે છે તેને ઉધાર દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જ્યારે બેંક જે દરે નાણાં ઉધાર આપે છે. ઓળખવામા આવે છે.

વાણિજ્યક બેંકોના પ્રકાર :

1 ખાનગી બેંક
2 સહકર બેંક
3 વિદેશી બેંક

વાણિજ્યિક બેંકોના કાર્યો :

મુખ્ય કાર્યો

1 ધિરાણ આપવું
2 થાપણો સ્વીકારવી

ગૌણ કાર્યો

1 એજન્સી કાર્યો
2 સામાન્ય ઉપયોગી કાર્યો

વાણિજ્યક બેંકોનું મહત્વ :

1 રોકડ પ્રવાહ મજબૂત રાખે છે.
2 અર્થતંત્રને વેગ આપે છે.
3 વેપારને સરળ બનાવે છે.
4 બચત અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

ભારતમાં વાણિજ્યક બેંકોના ઉદાહરણો :

1 સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
2 એચ.ડી. એફ.સી. બેંક
3 આઈ. સી. આઈ. સી. આઈ બેંક
4 એક્સિસ બેંક

૨. સહકારી બેંક :

પ્રસ્તાવના - સમગ્ર વિશ્વમાં આજે સહકારી પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે.

- દેશમાં કોઈ પણ વિચારસરણી વ્યવસ્થા હોય પણ સહકારી ક્ષેત્ર તમામમાં જોવા મળે છે

સહકાર (આર્થિક ક્ષેત્રે) : સ્વહિત માટે લોકો દ્વારા રચવામાં આવતા વેપારી સંગઠનનું એક સ્વરૂપ સહકારી સંગઠન વ્યક્તિગત માલિકી ભાગીદારી પેઢી સંયુક્ત મૂડી કંપની કે રાજ્યસંચાલિત વેપારી, ઔદ્યોગિક સાહસો જેવું જ એક ધંધાદારી સાહસ છે. જોકે તેના ઉદ્દેશો અને કાર્યપ્રવર્તન બાબતમાં અન્ય ધંધાદારી સંગઠનોથી જુદું પડે છે.

ઇંગ્લૅન્ડમાં 1844 માં સ્થાપેલા અને રોશડેલ પ્રણેતાઓએ શરૂ કરેલા રોશડેલ સ્ટોર્સના ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિઓનો આરંભ થયો. તેમાં આરંભમાં ૨૮ સભ્યો જોડાયેલા અને તે પ્રત્યેકે એક એક પાઉન્ડ રોકીને ૨૮ પાઉન્ડનું શેર ભંડોળ ભેગું કરેલું સહકારી ધોરણે અસ્તિત્વમાં આવેલો આ એક ગ્રાહક ભંડાર હતો. 19મી સદીના એ વર્ષોમાં વેપારીઓ અને ઉત્પાદકો વિવિધ રીતે ગ્રાહકોનું શોષણ કરતા હતા. તેમાંથી ગ્રાહકોને ખાસ કરીને કામદારોને ઉગારી લેવાનું થઈ હતી. ઇંગ્લૅન્ડની જેમ સ્વીડન વગેરે અન્ય કેટલાક દેશોમાં પણ 1870 પછીના વર્ષોમાં ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિ વિસ્તરી.

સહકારના લક્ષણો અથવા સિદ્ધાંતો :

સ્વૈચ્છિક અને ખુલ્લું સભ્યપદ
સભાસદોની આર્થિક સહભાગીદારી
સહકારી સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર
સ્વાયત્તતા અને સ્વતંત્રતા
સભાસદોનો લોકશાહી અંકુશ
શિક્ષણ, તાલીમ અને માહિતી
સમાજ પરત્વે ઉત્તરદાયિત્વ

સહકારી બેન્કિંગનું માળખું :

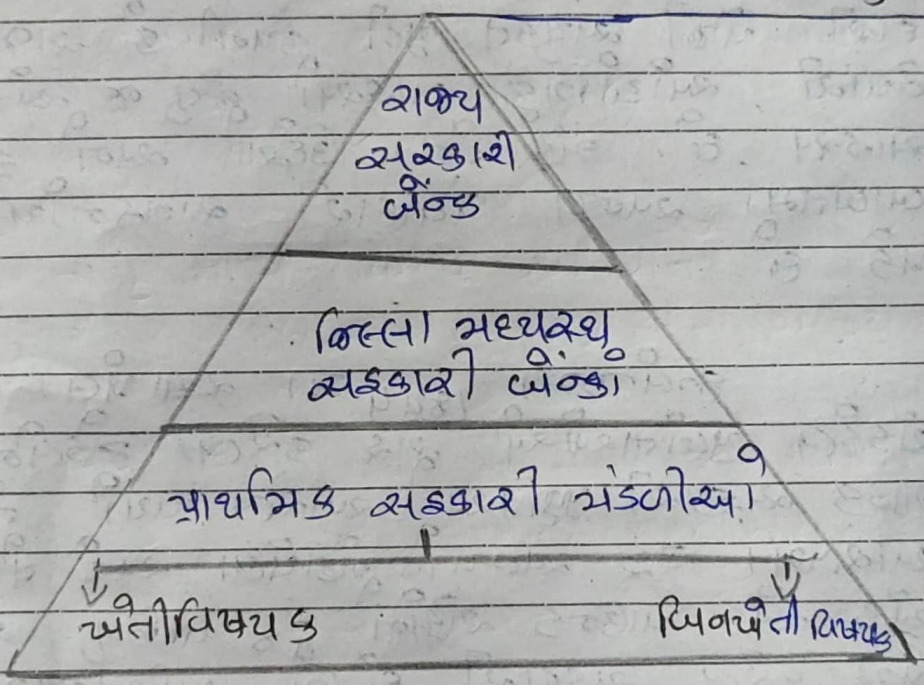

સહકારી બેંકોનું મહત્વ :

નાણાકીય સમાવેશ
કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે સમર્થન
સમુદાય સશક્તિકરણ
આર્થિક વિકાસ

પડકારો અને નબળાઈઓ :

1 નાણાકીય અનિયમિતતાઓ
2 મર્યાદિત સંસાધનો
3 શાસનના મુદ્દાઓ
4 સ્પર્ધા

ભારતમાં ટોચની સહકારી બેંકો :

1 સારસ્વત સહકારી બેંક
2 કોસ્મોસ કોઓપરેટિવ બેંક
3 શામરાવ વિઠ્ઠલ કોઓપરેટિવ (~~બેંક~~ SVC)
4 અભ્યુદય કોઓપરેટિવ બેંક
5 ભારત કોઓપરેટિવ બેંક
6. થાણે જનતા સહકારી બેંક (TJSB)
7 કાલુપુર કોમર્શિયલ કોઓપરેટિવ બેંક

નિષ્કર્ષ:

ભારતમાં સહકારી બેંકો નાણાકીય સમાવેશને પ્રોત્સાહન આપવા અને ગ્રામીણ અને શહેરી સમુદાયોને ટેકો આપવા માટે અનિવાર્ય છે. સહકાર અને પરસ્પર લાભના સિદ્ધાંતમાં મૂળ ધરાવતા તેમના સભ્ય-સંચાલિત મોડેલ તેમને વાણિજ્યિક બેંકોથી અલગ પાડે છે. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ અને શાસનના મુદ્દાઓ જેવા પડકારો હોવા છતાં ખેડૂતો, નાના વ્યવસાયો અને વંચિત વસ્તીને સશક્ત બનાવવામાં તેમની ભૂમિકા અકબંધ રહે છે. વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવી.